

## DENGBÊJ SALİHÊ QUBÎNÎ İLE KARAPETÊ XAÇO'NUN ŞARKILARINDA AŞİRET KAVGALARI: "FILÎTÊ QUTOİLE ELÎ ETMANKÎ KAVGASI"

Hasan KARACAN\*  
Rıdvan NAYMAN\*\*

### Özet

Bu çalışmada dengbêjlerin şarkılarından yola çıkılarak Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Batman ilinin Beşiri ilçesinde yaklaşık yüzyıl önce bölgenin iki büyük aşireti olan Reşkotanlar ile Etmankiler arasında geçen kavgalar değerlendirilmiştir. Filîte Quto diye anlatılan aşiretler arasındaki kavga Salihê Qubînî ile Karapetê Xaço'nun şarkılarından yola çıkılarak irdelenmiştir. İki dengbêjin de memleketi olan kavganın gerçekleştiği Beşiri ilçesi inceleme alanını oluşturmuştur. Bu çalışmada iki dengbêjin şarkıları karşılaştırılarak aradaki varyant farklılıkları, kavganın nedenleri ve dengbêjliğin Kürt kültüründeki önemi irdelendi. Yaşayan dengbêjlerden Salihê Qubînî ile bire bir görüşme yapılmış, bu kavganın nedenleri kendi anlatımından yola çıkılarak araştırılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Kürtler, Dengbêjlik, Salihê Qubînî, Karapetê Xaço, Filite Quto, Aşiret, Kavga, Sözlü Kültür.

\*\*\*

**Tribal Conflicts in The Song Of Dengbêj (Singer) Salihê Qubînî  
And Karapetê Xaço: "The Fight Of Filitê Quto And Eli Etmanki"**

\* Yrd. Doç. Dr., Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

\*\* Dicle Üniversitesi Kürt Dili ve Kültürü, Tezsiz Yüksek Lisans Öğrencisi

### **Abstract**

In this study in the southeastern part of Anatolia in Batman district in Beşiri town, about 100 years ago there were two big tribes, one of them was Etmanka and the other was Reshkota. There was tribe fighting between them and the fight has been evaluated from the songs that song writers and singers Salihê Qubînî and Karapetê Xaço sang at that time nevertheless the two song writers' living place was the object of this research. It is continued his research according to the songs of singers why the fight happened among the tribes when/where the fights started and what was the variation of fighting and the importance of songs in Kurdish Culture. Meanwhile in this study living song writer Salihê who is from Qubin was visited and talked to him and listened to him about the complete of this research.

**Key Words:** Kurds, Song writers, Salihê Qubînî, Karapetê Xaço, Filite Quto, tribes, fighting, Oral Culture.

### **Giriş**

Bu makalede Kürtlerde dengbêjlik ekseninde aşiret kavgaları işlenerek kültürel ve sosyolojik olarak yaşanan hadiselerin nedenleri irdelenmeye çalışılmıştır. Konunun çok boyutlu olması ve birçok katmandan oluşması işlenecek konunun sınırlandırılması ihtiyacını doğurmuştur. Seçilen dengbêj ve aşiret kavgası küçük bir bölgeyle (Beşiri ilçesi) sınırlandırılmıştır. Bu bölgedeki aşiret yapılanması ve Reşkotan ile Etmankan adlarındaki iki aşiret arasında başlayan kavganın nedenleri araştırılıp bunun dengbêjler tarafından dile getirildiği sorgulanmıştır. Buradan çıkarılacak birtakım tespitlerle bu kavgaların halk üzerindeki etkisi araştırılmıştır.

### **1. Kürtlerde Aşiret Yapısı**

Aşiretler günümüzde geçmişe göre azalsa da bazı bölgelerde güçlerini hala hissettirmektedir. Kimi zaman kendi aralarındaki kavgalarla kimi zaman da kan davalarıyla adlarını medyada duyurmaktadırlar. Yüzyıllarca aşiretler arasında cereyan eden

hadiseler dengbêjler tarafından sonraki nesillere sözlü kültür yoluyla aktarılmıştır.

Aşiret kavramıyla ilgili birçok tanımlama yapılmıştır. Aşiret Arapça kökenli bir kelime olup "aşire" kelimesinden türemiştir. Birçok mana taşımasına rağmen "Geniş akraba toplulukları" anlamında kullanılmıştır. Fakat bu kelimeyi aşiretler aşir olarak telaffuz etmektedir. Aşiretin genel tanımını yapmadan önce mutlaka aşiretleri meydana getiren öğeleri bilmek lazımdır. Bu öğeler şunlardır:

'Mal': Kelime olarak ev veya aile anlamına gelir. Aşiretin en küçük birimidir. Baba, oğul, torun, torunun torunu ve bunların doğan tüm çocukların birleşmesinden meydana gelir. Buradaki her bir babaya aşiretler göbek derler. Yani beş göbek bir 'mal' sayılır.

'Malbat': Birden fazla 'mal'ın birleşmesinden meydana gelen topluluğa malbat adı verilir. Bir malın malbat düzeyine yükselmesi için ortalama 100 yıl gerekir.

'Bav': İki veya daha fazla malbatın birleşmesinden meydana gelen topluluğa bav (ata) denir. Bir atanın oluşumu 10 göbeğin geçmesiyle orantılıdır. Dolayısıyla bir baf-bav'ın meydana geliş süresi 200 yıl kadardır.

'Kabile': Birden fazla 'bav'ın oluşturduğu topluluğa verilen isimdir. Bir kabilenin normal göbek sayısı 30 olmalıdır. Kabile oluşumu göbek sayısı itibari ile 300 yıla tekabül eder. İşte bu şekilde oluşmuş en az iki veya daha fazla kabileden meydana gelen topluluğa Aşiret denir.<sup>1</sup>

### 1.1. Aşiret ve Feodalite

Aşiretler Güneydoğu'da çok geniş bir coğrafyayı kapsamakta ancak yapı olarak bölgeler arasında birçok farklılıklar göstermektedir.

<sup>1</sup> Bozkurt, İbrahim, *Tarih Boyunca Aşiretçilik ve Şanlıurfa Aşiretleri*, İmaj Yayıncılık, Şanlıurfa, 2003.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki aşiretleşme yapısıyla ilgili Burhan Kocadağ'ın verdiği bilgilere göre: "Pek çok kişi aşiret ile ağalık sistemini birbiriyle karıştırmakta ve ikisini de aynı görmektedir. Oysaki aralarında yapısal yönden büyük farklılıklar vardır. Her iki kurumda feodal yapı sistemine girmekle beraber oluşum ve sosyal yaşantıları birbirine benzemez. O yaşantının içinde olmayanın, bu iki kurum arasındaki farklılığı görmesi olası değildir. Çoğu kez de feodalite ile aşiret sistemi yapısal yönden birbiriyle karıştırılır. Bu nedenledir ki bir aşiret reisi ile bir feodal bey aynı biçimde görülür. Birbirinden farklı bu iki kurumu açıklığa kavuşturmakta yarar vardır. Feodalite bir düzende aristokrat sınıf, geniş halk kitlelerini etkisi altına alır. Bunların büyük toprakları olup topraksız olan geniş halk çoğunluğunu karın tokluğuna çalıştırarak yönetirler. Başka bir deyişle feodal bir düzende bir toplum; yöneten ve yönetilen olmak üzere iki sınıftan oluşur. Feodal bir toplumda temel üretim aracı topraktır. Geniş toprak sahibi olan beyler, kendi topraklarında serflerle(topraksız köylüler) daha geniş bölgeleri etkileri altına alan derebeylere, derebeyler de krallara bağlıdır. Orta çağ Avrupa'sı bunun tipik bir örneğidir. Doğuda binlerce yıldan beri bu düzen süregelmiştir. Batının krallığına karşılık Doğuda bu derebeyi ve beyler şahlara ve padişahlara bağlanarak bölgesel güvenliklerini sağlamışlardır. Feodal beyleri yalnız geniş toprak sahipleri olarak bilmek eksik bir tanım olur aslında. Bunlar bir üst yapı olarak dini araç edinerek bu etkinliği ellerinde şeyhler ve seyitler aracılığıyla bulundurlar. Ortaçağ Avrupa'sında geniş toprak sahibi olan kilise bu etkinliği inanç ve toprak olmak üzere iki yönlü olarak elinde bulundurmuştur.<sup>2</sup>

Aşiret yapısı kan bağı ve soya dayanır. Bir aşiretin tüm fertleri birbirinin en yakın akrabasıdır. Birinin diğerinden üstün ya da farklı yanı yoktur. Feodalite de olduğu gibi aşiret sisteminde yöneten ve yönetilen yoktur. Aşiretler babadan ve deden kalma ve ailelerdeki

---

<sup>2</sup> Kocadağ, Burhan, *Doğuda Aşiretler, Kürtler, Aleviler*, Can Yayınları, İstanbul, 2004, s. 198-200

çoğalmalara göre bölünmüşlerdir. Yani aynı aşiretten olanların hepsinin kendilerine göre toprakları vardır. Genellikle aşiret reisi aynı aşiretin tüm fertlerince seçilir ve sayılır. Zamanımızda olmazsa bile eskiden bu böyleydi. Çoğu kez yaşına, olgun davranışlarına, kültürüne ve becerisine bakılarak aynı aşiret içerisinde saygınlık uyandıran biri aşiret reisi olurdu. Aşiret reisliği babadan oğula geçmediği gibi feodal sitemdeki efendi-köle, bey ile hizmetçi kavramıyla da bağdaşmaz. C.Aladağ: "Aşiret toplumdaki egemen unsurları yani beyleri değil köylüler arasındaki ilişkileri kapsayan bir sosyal organizasyon olarak görmüştür ve feodal toplumun siyasi kurumu sayılamaz demektir." Görülüyor ki feodalite ve aşiret sistemi benzer ve aynı şeyler değildir. Aşiret sisteminde birinin diğerini sömürmesi söz konusu olmaz. Aksine aşiret üyeleri birbirlerini dış etkenlere karşı koruyan bir nitelik taşır.<sup>3</sup>

## 1.2. Aşiret Kavgaaları

Kavga, insanlık tarihiyle var olan kimi zaman iki insan arasındaki anlaşmazlık yanında toplumların ya da ülkelerin karıştığı bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. İki insan arasındaki kavganın bile aileleri parçalayacağı düşünüldüğünde buna kabile, aşiret ve büyük devletlerin çıkar ilişkileri eklendiğinde sosyal, siyasal ve ekonomik hayat da o oranda şiddetli bir şekilde etkilenmektedir. Aslında insanın doğasında var olan ve bastırılmış bir davranış biçimi olan kavga veya şiddet, sahip olunan güç ya da kudretin yaralanma ya da kayıp ile sonlanma olasılığı yüksek bir biçimde bir başka insana, kendine, bir başka gruba ya da bir topluma karşı tehdit yoluyla ya da bizzat uygulanmasıdır. Bu bağlamda şiddet, zarar verici bir saldırı olarak tanımlanabilir. Zarar, saldırının amacına bağlı olarak yok etme sınırına kadar varabilir<sup>4</sup>. Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük'te kavganın tanımı<sup>1</sup>-*Düşmanca davranış ve sözlerle ortaya çıkan çekişme veya dövüş, münazaa; 2- Herhangi bir amaca erişmek,*

<sup>3</sup> A.g.e., s.198-200

<sup>4</sup> Handan Deveci, Ruhan Karadağ, Fatih Yılmaz, *İlköğretim Öğrencilerinin Şiddet Algıları*, e-sosder.org, cilt.7, sayı. 24, s. 352, 2008

*bir şeyi elde etmek veya bir şeye karşı koyabilmek için harcanan çaba, verilen mücadele şeklinde verilmektedir.*<sup>5</sup>

Sosyal hayatın temel belirleyicileri olan Kürt emirliklerin kaldırılması ile aşiretler arası çatışmalar başlamıştı.<sup>6</sup>Konu ile ilgili tespite gelinecek olsa, şu söylenebilir: Emirliklerin kaldırılması sonucu ortaya çıkan boşluğun doğurduğu aşiretler arası kavgalar, aşiretleri tekrar sosyal hayatın temel aktörü haline getirdi. Bölgede devlet otoritesi güçlü olmadığından can ve mal güvenliği ancak bir aşirete sığınarak temin edilebilirdi.<sup>7</sup>

Bunun yanında Kürtlerde geleneği oluşturmada büyük bir fonksiyon yüklenen aşiret yapısı kimi zaman uzun süreli kavgalara de konu olmuştur. Bu tür kavgalar çeşitlilik arz etmektedir. Kimi zaman kız ve arazi meselesi, üstünlük mücadelesi, dış etkenler vb. olaylarla karşımıza çıkmaktadır. Geçmişte ve günümüzde yaşanan bu tür hadiseler Kürt halk ozanları olan dengbêjler vasıtasıyla topluma aktarılmaktadır. Bu tür kavgalar yöreden yöreye çeşitlilik arz etmektedir. Batman iline bağlı Beşiri ilçesinde yaşayan Reşkotanlarla Etmankîler arasında yaşanmış olan kavga, birçok dengbêjin kılamlarına (şarkı)<sup>8</sup> konu olmuştur. Yörede de yaşamış iki dengbêj olan Karapetê Xaço ile Salihê Qûbîn'in kılamlarında Reşkotanların lideri Fîlîte Quto ile Etmankîlerin lideri Elî Etmankî arasında geçen kavganın başlaması sebep ve sonuçlarına dair geniş bilgi bulmaktayız.

## 2. Dengbêjlik Geleneği

Dengbêj deyimi Kürtçe'de ses anlamına gelen 'deng' ve söyleyen anlamına gelen 'bêj'den türetilmiştir.

---

<sup>5</sup> TDK, Büyük Türkçe Sözlük, kavga: tdk.gov.tr, erişim tarihi: 5 Eylül 2015

<sup>6</sup> Waide Jwaideh, *Kürt milliyetçiliğinin tarihi*. İletişim yayınları, İstanbul, 1999, s. 143

<sup>7</sup> A. Vahap Uluç, Kürtler'de Sosyal Ve Siyasal Örgütlenme: Aşiret, Mukaddime, sayı:2, 2010, s.42

<sup>8</sup> Makalede şarkı anlamında gelen kılam ifadesi kullanılacaktır.

Hangi sebeple olursa olsun iktidar mücadelesi vermek, ayakta kalabilmek, yaşayabilmek için ortaya konan kavgalar çeşitlilik arz etmektedir. Kürtler arasında aşiret kavgalarının kökeni çok eskiye dayanmaktadır. Kimi zaman kendi aralarında veya başka toplumlarla yaptıkları bu kavgalar birçok dengbêjin (ses söyleyen) kılam adı verilen şarkılarına konu olmuştur. Ozan olarak tabir edeceğimiz bu dengbêjler, sözlü geleneği gelecek kuşaklara aktarmada bir araç olarak görülmüştür. Günümüzde de bu olgu bölgede varlığını canlı bir şekilde ortaya koymaktadır. Aynı dengbêjlik anlayışını Türklere halk ozanları adıyla görmekteyiz. Türklere yazının kullanılmadığı, sözlü geleneğin hakim olduğu zamanlarda ozan ve şairler tarafından sözlü gelenek sonraki kuşaklara destanlarla, şiirlerle aktarılmıştır.<sup>9</sup>

Kürt kültüründe dengbêjlik kurumu/geleneği gitgide zayıflamakla birlikte varlığını sürdürmektedir. Bu kavram toplumlar arasında paralellik gösterse de kimi zaman farklılıklarda arz etmektedir. Kürt kültüründe bu sanatçıların önemi biraz daha fazla kendini göstermektedir. Kürtlerde geçmiş dönemlerde yazılı kaynakların azlığı, zengin bir sözlü kültürün olması dengbêjliği daha da önemli bir hale getirmiştir. Bu sanatçıların söyledikleri kılamlara bakarak o toplumda yaşanan aşklar, ayrılıklar, yoksulluklar, kavgalar, haksızlıklar kısacası o halkın kültürünü daha iyi gözlemlemek mümkündür. Dengbêj Xalê Seyidxan şöyle der:

*“Ozanlar olan dengbêjler, Kürt tarihi boyunca belleğinde yer edinmiş önemli olayları destansı kılamlarla insanın ruhunu saran ve etkileyen bir tarzda söylemişlerdir. Yazının kullanılmadığı dönemlerde toplumsal olayları her zaman canlı tutup önceki kuşakların bıraktıkları mirası, her yeni gelişmeyle beraber bir sonraki kuşağa aktararak 20. yüzyıl sonlarına kadar süren, gelişmiş bir sözlü edebiyat geleneğini oluşturmuşlardır. “Bizim*

<sup>9</sup> Hülya Pılandı, İslamiyet Öncesi Türk Halk Edebiyatı, Anadolu üniversitesi, Açık ders, Ünite 3, <http://w2.anadolu.edu.tr/aos/kitap/IOLTP/2274/unite03.pdf>, Erişim Tarihi: 15.09.2015

*eserimizi bizden alsınlar. Nasıl ki biz Evdalê Zeynikê'den aldık, onlar da bizden alsınlar".<sup>10</sup>*

Mehmet Uzun'un ifadesiyle "Dengbêj; deng, sestir. Bej ise sese biçim verendir, sesi söyleyendir. Sese ruh kazandıran, sesi canlı hale getirendir. Sesi meslek edinmiş, usta, mekânı ses olmuş insandır. Dengbêj sese nefes ve yaşam verendir. Dengbêj, sesikelam, kelamıkılam, türkû haline getirendir. Dengbêj söyleyendir, anlatandır".<sup>11</sup>

Dengbêjlik birçok toplumda farklı adlarla anılsalar da toplumda halk ozanı olma sıfatıyla benzerlik göstermektedir. Kürt sanatçıları içinde dengbêjler ve dengbêjlikle ilgili ortak bir tanım yoktur. İstanbul Kürt Enstitüsünün çıkardığı Kürtçe-Türkçe sözlükte dengbêj sözcüğünün karşılığı olarak: hozan; dengbêjlik için de; ses sanatçılığı, halk ozanı gösterilmiştir.<sup>12</sup>

Kürtlerde sözlü kültür, hikâye, dengbêjlik ekmek ve su gibi birbirine bağlı ve her zaman birbirleri için gereklidirler. Birçok dengbêj; mirlerin ya da o bölgenin hatırı sayılır devlet büyüklerinin divanlarında yer edinip onların himayelerine alınmışlardır. Çoğu zaman da köy odalarında halkla bütünleşmişlerdir. Bu kılamlar çoğu zaman Kürtlerin dertlerine, sevinçlerine, tercüman olup arkadaşlık yapmıştır. Kürtler; fıkralarını, masallarını, atasözlerini, düğünlerini vb. kılamsız yapmazlar. Kılâm kimi zaman da aşklara, dostluklara konu olmuştur. Anneler çocuklarını hikâye ve kılamlarla uyuturlar. Gelinler, kılamlarla uğurlanır, yiğit kişiler kavgalara kılamlarla gönderilir. Ölüler, kılamlarla anılır. Çoban, kılamlarla hayvanlarını

---

<sup>10</sup> Barış Çiçek ve Berivan Bozkaya, *Dengbêjler ve Dengbêjliğin Tarihi Önemi*, mamoste111.blogspot.com.tr/2012/01/dengbêjler-ve-dengbêjligin-tarihi.html , 2012.

<sup>11</sup> Mehmet, Uzun, *Dengbêjlerim*, 2.Baskı, Gendaş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 11

<sup>12</sup> Tekin, Çiftçi, *Di Çarçoveya Çanda Devkî de Di Nav Civaka Kurdan de Dengbêj û Saziya Dengbêjiyê*, International Journal Of Kurdish Studies, sayı: 1/116, 2015.



otlatır. Çiftçiler, kılamlarla toprağını sürer. Kılâm, gurbette olanlar için bir yoldaştır. Hasretini bunlarla dile getirir.<sup>13</sup>

Dengbêj, sadece sese biçim veren, onu söyleyen değildir, aynı zamanda sesi kılâm, türkü, müzik haline getirendir. Homeros ozanları şu şekilde ifade eder: “Kılâmı kılâm olarak bir ritim, makam eşliğinde, bir müzik haline getirerek söyle. Söyle, öfkeyi söyle, öfkeyi dinleyicilere ulaştır. Kelamı bir inci gibi dizerek, bir kuyumcunun elması işlemesi gibi, kelamı işleyerek, söyleyiş biçimiyle kelamı güçlendirerek, kelamı kılâm haline getirerek dinleyicilerin yüreğine, ruhuna hitap et.”

*Hani nasıl ağzı açık bakakalırsa insan bir ozana,*

*Tanrıdan öğrenmiştir ozan büyüleyici ezgiler söylemeyi,*

*Durmadan söylesin, hiç kesmesin ister ölümlüler,*

*O da sofadaki dinleyicileri işte böyle büyüler.<sup>14</sup>*

Halk hikâyelerinin temeli ayrılık üzerine kuruludur; yani kavuşma olmaz. Birçok dilde anlatılan ve dinleyenin hep kendisini o kahramanın yerine koyduğu bu hikâyelerin benzerini dengbêjlerden de duyuyoruz. Bu hikâyeler birçok yönüyle öncelikle o dili konuşan halkın kültürünü, değer yargularını, yaşam biçimini, alışkanlıklarını ve yaşama bakış açısını yansıtır. Doğanın güzelliğini buldukları coğrafyanın verimliliğini ve bereketini anlatırlar. Ünlü Kürt ozanı Evdalê Zeynikê ayrılığı ve hastalığı kılamlarına şöyle yansıtır:

*Turna, hey turnam, bu Iğdır Ovasının*

*Nazlı turnası, turnam*

*Arikuşları okuyor şimdi Sürmeli Ali Paşa divanında,*

<sup>13</sup> Cindî, Heciye ve Evdal Eminê, *Folkloru Kurdî*, Avesta Yayınları, İstanbul, 2008, s. 23-24.

<sup>14</sup> Mehmet, Uzun, *Dengbêjlerim*, 2.Baskı, Gendaş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 12-13

*Bülbüller okuyor bu eyvanda,*

*Geçen yıl şu zamanlar Evdalê Zeynikê'ydım ben,*

*Yeryüzünün arıkuşuydım ben,*

*Gün ışığının bülbülüydüm ben, Acem sınırında oturan ben,*

*Atların süvari, Gulê'nin nazlı edasının*

*Aşığıydım ben, Gulê, bahtsız Gulê, körüm, ben körüm,*

*Derman hani Gulê?<sup>15</sup>*

"Tarihçesi çok eski olan dengbêjlik kültüründe, dengbêjler en çok beylik veya yerel cemaatlerde doğaçlama biçimi ile sağ veya sol elini kulaktozuna dayayıp bir parmağını da bir kulağına tıkayıp, diğer kulağını açık tutmak suretiyle, ya bilinen bir ezgiyi veya doğaçlama yolu ile içten geldiği gibi, kendi sanat becerisiyle bunu melodik şekilde dillendirir. Dengbêjlerin söz oyunu yaparak birbiriyle atıştığı da çoğu defa görünmüştür. Türk Halk Edebiyatı'nda âşıkların(ozanların), türkülerinin son kıtasında mahlasını(kendi adı) kullanması gibi dengbêj kıtalarında da mahlas bölümü vardır. Evliya Çelebi, Seyahatname'sinde Mezopotamya'da gördüğü dengbêjleri Anadolu ozanlarıyla birçok ortak noktası olduğunu vurgulamıştır."Bazı yörelerde dengbêjlere; mıtrıb, mıtrıb, mırtıb, âşık, begzade ya da gewende denir. Ama özü itibariyle yaptıkları iş, üstlendikleri misyon değişmemektedir".<sup>16</sup>

---

<sup>15</sup> Barış Çiçek ve Berivan Bozkaya, *Dengbêjler ve Dengbêjliğin Tarihi Önemi*, mamoste111.blogspot.com.tr/2012/01/dengbêjler-ve-dengbêjligin-tarihi.html , 2012, s. 3.

<sup>16</sup> Barış Çiçek ve Berivan Bozkaya, *Dengbêjler ve Dengbêjliğin Tarihi Önemi*, mamoste111.blogspot.com.tr/2012/01/dengbêjler-ve-dengbêjligin-tarihi.html , 2012, s. 3.

## 2.1. Evdalê Zeynikê

1800'lü yılların başında Ağrı Tutak'a bağlı Cemalwerdi köyünde dünyaya gelmiştir. Mustefayê Hesenê Sileman'ın oğlu olan Evdalê Zeynê'nin annesinin adı Zeynê'dir. 'Kürtlerin Homerosu' olarak nam salan Evdalê Zeynê, daha üç yaşındayken babasını kaybeder ve bu nedenden dolayı annesinin namıyla tanınmış ve anılmıştır. 1913 yılında vefat eden Evdalê Zeynê'nin yaklaşık 110 sene yaşadığı bilinmektedir. Evdal'ın 110 sene yaşadığı bilgisi Evdal'ın büyük torunu Emerê Zeynê tarafından da dile getirilmiştir. Kürt Dengbêjlik kültürüne geçmiş onlarca kılam ilk defa Evdalê Zeynê tarafından dile getirilmiştir.<sup>17</sup>

## 2.2. Salihê Qubînî (1949-...)

Salihê Qubînî, Xerzan (Garzan) yöresinin önde gelen dengbêjlerinden biri kabul edilmektedir. Asıl adı Mehmet Salih Yorulmaz olan Qubînî, 1949 yılında Siirt Kurtalan ilçesine bağlı Eyndarê (Ağaçlıpınar) köyünde doğmuştur. Uzun süre Batman'ın Beşiri(Qûbînê) ilçesinde yaşadığı için bu isimle anılmaktadır. Salihê Qubînî, özelde Xerzan bölgesinde, genelde Kürtlerin çoğunluğu tarafından tanınan önemli dengbêjlerden birisidir. Filîtê Quto, Filehên Koxan, Êzîdiyên Hemdûna, Şerê Mala Faro û Seyîdên Badayê, Batmana Şewitî, Bişêriya Kambax, Eliyê Ünîs, Keremê Qolaxasî, Şêxên Zoqeydê, Begên Eyndarê ve Koçerên Kanîgewrkê adlı kılamlar Salihê Qubînî'nin önemli eserlerinin başında gelirler. Kısacası, bu usta Xerzan Ovası'nın sesi ve avazıdır. "Lawiko Dîno", 'Haylo Li Min' ve 'Hawer Were'" adlı kılamlar okunduğunda Salihê Qubînî akla gelir. Ayrıca Seydayê Cegerxwîn tarafından da çok sevilen "Emê Gozê" adlı kılam onun ağzından söylenen en güzel eserlerden biridir. Yaklaşık 40 yıldır kılamlarla iç içe olan usta dengbêj, bugüne kadar sayısız amatör ve 10'a yakın da profesyonel dengbêjlik kasetleri çıkarmıştır. Yoksulluktan dolayı birçok yer dolaşan usta dengbêj

<sup>17</sup> Ahmet Aras, Çeviren: Fehim Işık, *Efsanevi Kürt Şairi Evdalê Zeynikê*, Evrensel Yayınları, İstanbul, 2004

halen Batman kent merkezinde yaşamakta, dengbêjlikten ziyade inşaat işleriyle uğraşmaktadır.<sup>18</sup>

### 2.3. Karapetê Xaço (1900-2005)

Garzan-Kamışlı-Erivan üçgenine 105 yıllık bir ömür sığdırmış. Ermeni asıllı en büyük Kürt kılâm icracısıdır. 'Fîlêt Quto' ailesinin dengbêjidir. Müthiş bir belleğe sahip olan Karapetê Xaço, binden fazla kılâm dile getirmiştir. Asıl adı Karapet Khachatryan (Xaçaturyan) olan Karapetê Xaço, pasaportundaki resmi bilgilere göre 3 Eylül 1900 yılında, o zamanlar Diyarbekir Vilayetine bağlı Garzan Mıntıkası, şimdilerde ise Batman merkeze bağlı "Bileyder" (Binatlı) köyünde Ermeni bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelir. Resmi olmayan kaynaklara göre ise 1908 yılı doğumludur. Ama Ermenistan Devletinin ona vermiş olduğu pasaportta 1900 yılında doğduğu yazılıdır. "Kamışlı" (Qamişlo), "Hesekê" ve "Beyrut'ta" yaklaşık 20 yıl yaşar. Fransız Ordusunda 15 yıl paralı askerlik (lejyonerlik) yapar. 1946 yılında Sovyetler Birliđi yönetiminin diasporadaki Ermenileri ülkelerine davet etmesiyle, Karısı Yeva ve küçük oğlu Serop ile birlikte 1946 yılında gemi yoluyla Batum üzerinden Ermenistan'a gider. Ölene kadar Ermenistan'ın başkenti Erivan'a bağlı 'Solxoza Çaran' (Dördüncü Solhoz) köyünde çocukları, torunları ile beraber yaşadı. Çok sevdiği karısı Yeva'yı 1976 yılında kaybetti. Ama "Dengbêjê Kilamên Mêranîyê" (Kahramanlık Kılamlarının Dengbêji) tipik bir Fransız aristokrati gibi sonsuz derecede gururlu biri olarak, yıllarca Erîvan Radyosu'na ses vermiştir. Êrivan Radyosu açıldıktan sonra, radyoya çağrılan ilk dengbêjlerdendir. Bişêriyo, Evdalê Zeynê, Endîwere Paytêxte, Edûlê, Zembîlfiroş, Genc Xelîl, Salih û Nûrê, Fîlêt Quto, Mîrzikê Zaza, De Xalo gibi yüzlerce kılâmı ileri derecede güzel Kürtçe ile yorumlamasıyla nam saldı, ayrıca 'Lawikê Metînê-Lê Lê Dayikê' kılâmı ile ismi adeta özdeşleşti. Karapetê Xaço 2005 yılının

---

<sup>18</sup> Barış Çiçek ve Berivan Bozkaya, *Dengbêjler ve Dengbêjliđin Tarihi Önemi*, mamoste111.blogspot.com.tr/2012/01/dengbêjler-ve-dengbêjliđin-tarihi.html , 2012.

Ocak ayında, 60 yıl yaşadığı Erivan'ın Solxoza Çaran köyünde hayatını kaybetti.<sup>19</sup>

### 3. Reşkotan ve Etmanki Aşiretleri Kavgası

Aşiret kavgaları dengbêjlerin kılamlarına konu olan Reşkotan aşiretinin çoğunluğu Batman'a bağlı Beşiri'nin merkezi ve köylerinde ikamet etmektedir.

“Adlarını tarihte Etmankilerle yaşadıkları kavgayla duyurdular. Bu kavga birçok bölgeye yayılarak birçok dengbêjin kılamlarına konu olmuştur. Ayrıca Diyarbakır'da yaşayan Reşkotanlar da vardır. Reşkotanlar geçmişte sürekli devlet aleyhine faaliyetlerde bulunmuştur. [Osmanlı hükümeti Kürt aşiretlerinin](#) ıslahatı konusunda bu aşirete ayrı bir parantez açmıştır. Bu doğrultuda hükümeti zorlayan aşiretlerin başında gelir. Son olarak 7 Ağustos 1925 de bölgede etkin olan [Raman aşiretiyle](#) birleşip isyan etmiş, dönemin hükümeti bu isyanı güçlükle bastırmıştır. Ayrıca Reşkotan aşireti en büyük Kürt aşiretlerden birisi olan [Etmankan aşiretiyle](#) çatışmıştır. Çatışma sebebi o zamanlar Reşkotan aşiretinin liderliğini yapan [Filîtê Quto](#)'nun Etmankî kervanının önünü kesmesidir. Bu olayın kesin olmamakla beraber 1900 ile 1910 yılları arası olduğu tahmin edilmektedir. Kürt ozanları olan dengbêjler tarafından söylenen Filîtê Quto kılamı Etmankîler ile Reşkotanlar arasında meydana gelen bu çatışmayı konu alır.”<sup>20</sup>

Burada ele aldığımız aşiret kavgasının diğer tarafı ise Etmankîlerdir. Bu aşiret de geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Çoğunlukla Bitlis ili ile Botan çayı ve Kurtalan yakınlarında yaşarlar. Bu ad ve isim altında Güneydoğu Anadolu'da, Doğu'da, Suriye'de, Irak'ta benzer aşiretler bulunmaktadır.

<sup>19</sup> Barış Çiçek ve Berivan Bozkaya, *Dengbêjler ve Dengbêjliğin Tarihi Önemi*, mamoste111.blogspot.com.tr/2012/01/dengbêjler-ve-dengbêjliğin-tarihi.html , 2012.

<sup>20</sup> Wikipedia, <http://tr.Wikipedia.org/Wiki/Kavga>, Erişim Tarihi: 6 Haziran 2015

"Bu aşiretin tarihte en önemli şahsiyetlerinden biri Reşkotanlı Şeme Hatun'un oğlu Filîte Quto ile yol bacı (yol harcı) meselesi yüzünden amansız bir savaş yapan Elî Etmankî Ağadır. Bu zat ile ilgili Filîte Quto'nun kavgaları destanlaşmış Kürt müzikleri içinde önemli bir yer tutmuştur. Mame Elî Etmankî Ağa ile Filîte Quto'nun kavgaları tahminen 19. yüzyılın ortalarında vuku bulmasına rağmen kaynaklar olayın Mervani devleti döneminde geçtiğini iddia etmektedirler. Ancak bu tezin doğruluğu tartışmalıdır, hatta doğru değildir. Kürt müziğinin en önemli şarkılarından biri olan Mame Elî ve Filîte Quto hikâyesinde Filîte yol harcı olarak kervan sahibi Mame Elî Etmankî'den boynundaki tüfeği istemektedir. Malum, Kürt geleneğinde tüfek namus sayıldığından rakibe tüfeğini vermek istemediğinden aralarında kanlı çarpışmalar başlamıştır. Bu nedenle miladi 986 ile 1098 yılları arasında hüküm süren Mervaniler döneminde henüz tüfek icat edilmediğinden olayın Mervaniler döneminde geçtiği tezi doğru değildir. Şu bir gerçektir ki; Etmankî aşiretinin çok eski ve köklü bir aşiret olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Doğudaki Etmankîlerin bazı kabileleri İç Anadolu'ya göç etmişler. Ancak bunlar aileler düzeyindedirler.

Aydın Güçlü Atmanoğlu'nun bu konudaki tespitleri şunlardır: "Tarihin hiçbir kesitinde Reşkotanlar ile Etmankîler beraber yaşamadılar. Bu çatışma Siirt ve Bitlis'te yaşayan Etmankîler ve Reşkotanlar arasında yaşanmıştır. Reşkotanlar Batman'ın Beşiri ilçesinde yaşamaktadır. Bizlerin yaşam coğrafyası ise Siirt ili Kurtalan ilçesinin Baykan sınırlarına yakın köylerinden başlayarak Başur köprüsünden (Pıra Başur), Baykan ilçesi ve Bitlis Vadisi'nde (Geliye Etmankan ) Bitlis merkeze bağlı Ahlât ve Adilcevaz ilçelerine bağlı köylerdir".<sup>21</sup>

Salihê Qubînî, kendisiyle yaptığımız görüşmede, Filîte Quto ile Elî Etmankî arasındaki kavga hakkında şu açıklamalarda bulunmuştur: "Reşkotanlarla Etmankîler arasında herhangi bir

---

<sup>21</sup> Semsî aşireti, [http:// www.semskiaşireti.com](http://www.semskiaşireti.com), Erişim Tarihi: 6 Haziran 2015.

düşmanlık yoktu. Birbirlerinden uzak yaşıyorlardı. Dengbêjlerden duyduğuma göre Etmankîler her sene kışlık ihtiyaçlarını gidermek için gittikleri yerlerde kuraklık ve kıtlık baş gösterince kervanların ihtiyaçlarını gidermek için Diyarbakır'a giderler. Beşiri ilçesi Kıra Dağı mevkiinden geçerken Bir Ermeni kızı olan Şirin'i görünce Elî Etmankî ile kız arasında duygusal bir bağ oluşur. Aynı kıza Filîte Quto da âşıktır. Başta aralarında bir sürtüşme başlar. Etmankîler Diyarbakır dönüşünde tekrar aynı mevkiden geçerken tekrar Filîte Quto'yla karşılaşır. Filît, Elî Etmankî'nin sırtındaki tüfeğe göz koyar. Ele Etmankî tüfeğin namus olduğunu söyleyip tüfeği vermez. Bunun üzerine kavga çıkar. Ele Etmankî'nin tüfeğinden çıkan mermiyle Filît öldürülür. Filît'in ölümü üzerine iki aşiret arasında şiddetli kavgalar olur. İki taraftan ölümler olur. O kavgada hazır bulunan Etmankî aşiretinden 24 kişiden yalnız iki kişi sağ kurtulur".<sup>22</sup>

### 3.1. Salihê Qubînî'nin Kılamına Göre

Stranın metnini vermeden önce bu kılamın kaynağına bakmanın önemli olduğunu düşünüyoruz. Bilindiği gibi dengbêjlük geleneğinde kılamlar usta-çırak ilişkisi çerçevesinde daha kıdemli bir dengbêjden öğrenilir. Burada da durum aynıdır. Nitekim dengbêj Salihê Qubînî ile yapılan bir görüşmede Filîte Quto şarkısının kendisine ait bir eser mi yoksa birilerinden mi duyduğu sorulduğunda bu şarkıyı Dengbêj Mamê Nazê'den öğrendiği bilgisini vermiştir.

#### *FILÎTÊ QUTO*

*Hey lo hey lo hey lo hey lo....*

*Hey lo hey lo hey lo hey lo...*

*Şemê dibe:*

#### *TÜRKCESİ*

*Hey lo.....*

*Hey lo.....*

*Şemê diyor ki:*

<sup>22</sup> Salihe Qûbinî, Görüşme 1, Batman, 30 Mart 2015.

Filîto lawo dilê min dibê ye

Filît oğlum gönlüm diyor ki

Berxê min sed carî dilê min dibê ye

Koçum! Yüz defa gönlüm diyor ki

Min ji te re nego

Ben sana demedim mi

Neçe pêşiya karwanê Mamê Elîyê

Mamê Ali'nin keroanının önünü kesme

Lawo çavê jin û zarê wan li rê ne

Oğlum, çocukları ve eşlerinin gözü yollardadır.

Ew jî weka te mêrkuj in

Onlar da senin kadar yiğittir.

Lawo karwanî ne şelê

Oğlum keroanı soyma.

Dibe dilê min dibê ye

Gönlüm bana diyor ki

Sed carî dilê min dibê ye

Yüz defa gönlüm bana diyor ki

Filîte Quto bavê Hesên cewrê Şeme

Hasanın babası Filîte Quto, Şeme'nin oğlu

Xwe daye ser taxê ye

Kendini tepelik bir yere dayamış

Îro ji Mamê Eliyê Etmankî dixwaze

Bugün Mamê Ali Etmankî'den

Qedar û baca rê ye

Yol vergisinin bedelini istiyor

Mamê bi sê denga bangî dike dibê

Mamê üç defa Ali'ye seslenerek

Gazî Filît dike dibê: Lawo

Filîti çağırarak: oğlum

Eger te jin rewandibe

Eğer kadın kaçırdıysan



<i>Were ezê bidime te qalanê jinê ye</i>	<i>Gel sana kadının başlık parasını vereyim.</i>
<i>Eger te mer kuştibe</i>	<i>Eğer adam öldürdüysen</i>
<i>Bidime te xwina mêrê ye</i>	<i>Sana kan parasını vereyim.</i>
<i>Eger ehtaciya te bi malê dînyayê heye</i>	<i>Eğer dünya malına ihtiyacın varsa</i>
<i>Were rûnê bierf û adetê dinê ye</i>	<i>Gel örf ve âdete göre vereyim</i>
<i>Tu cara îcar nebûye rikê Etmankî ye</i>	<i>Hiçbir zaman görülmemiş Etmankiler'in</i>
<i>Nedaye baca tê</i>	<i>yol vergisini ödedikleri.</i>
<i>Filîtê Quto bi sê denga</i>	<i>Filîtê Quto seslenerek</i>
<i>Li Mamê Elîyê Etmankî dikir gazî:</i>	<i>Mamê Ali Etmankî üç defa seslendi:</i>
<i>“Dilê min dibê ye, sed carî dilê min dibê ye</i>	<i>gönlüm der ki yüz defa der ki</i>
<i>Îro tê bidî min qedar û baca rê ye”</i>	<i>Bugün bana yol geçme vergisini vereceksin</i>
<i>Mamê dîsa gazî Elî dike:</i>	<i>Mamê yine Ali 'ye seslenerek:</i>
<i>“Elî rabê lezke bilezîne</i>	<i>Elî çabuk acele et</i>
<i>Hestira sor a pêşiyê hêstira boz a paşiyê</i>	<i>Baştaki kırmızı katır ile sondaki boz katır</i>
<i>Bi barê wê ve ji Filîtê Quto ra bîne</i>	<i>Yükleriyle birlikte Filîtê Quto'ya getir</i>

*Lawo me şixûl ji vê bela hanê tunîne*

*Oğlum biz bu belalı işlerle uğraşmayız*

*Hewara Etmankan dûr e dereng e*

*Etmankîlerin imdadı uzak ve geçtir*

*Îro bi degmê xwe bime dibîne*

*Bugün gücünü bizde görüyor*

*Mamê dîsa gazî Filît dike dibê*

*Mamê yine Filîte seslenir ve der ki:*

*Were hêstîra sor a pêşiyê*

*Gel öndeki kırmızı katırı*

*Hêstîra boz a paşiyê bi barê wê ve*

*Sondaki boz katırı yüküyle birlikte*

*Bibe qedara te ye*

*Götür senin payındır*

*Lê tu cara îcar nebûye rikê Etmankî ye*

*Fakat şunu bil ki hiçbir zaman görülmemiştir Etmankîlerin yol vergisi verdikleri*

*Ne daye baca rê ye*

*Hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo*

*Hey lo.....*

*Hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo*

*Hey lo.....*

*Filîte Quto bi sê denga*

*Filîte Quto üç defa seslenerek*

*Li Mamê Elîyê Etmankî dikir gazî*

*Mamê Ali Etmankî seslendi*

*Dibê: Hêra sor a pêşiyê hêstîra boz a paşiyê*

*Söylüyor: Baştaki kırmızı katır ile sonda-*

*Barê wê qadara min e*

*ki boz katırın yükü benim hakkımdır*

<i>Bazinzero milê xwe tê deynî baca rê ye</i>	<i>Omuzundaki altın kabzalı silahı bırak, yol vergisidir</i>
<i>Mamê dibê Filîto lawo xebera te ye</i>	<i>Mamê diyor ki -oğlum - Filît doğru söylersin</i>
<i>Hêstira sor a pêşiyê hêsstira boz a paşiyê</i>	<i>Baştaki kırmızı katır ile sondaki boz katırı</i>
<i>Barê wê bive xwîna te ye</i>	<i>Yükü al senin hakkındır</i>
<i>Kalekî bavê min heye li malê ye</i>	<i>Evede yaşlı bir babam var</i>
<i>Her roj serê sibe radibe</i>	<i>Her gün sabah erkenden kalkar</i>
<i>Simbêlê xwê yê sorê sosinî</i>	<i>Zambak gibi olan kırmızı bıyıklarını</i>
<i>Dişo bi sobûnê, kefa hinê ye</i>	<i>Sabunla, kına köpüğüyle yıkar</i>
<i>Çavê kalê bavê min hêja li zewacê ye</i>	<i>Yaşlı babamın gözü tekrar evliliktedir.</i>
<i>Bazinzîva milê min</i>	<i>Omzumdaki gümüş kabzalı silah</i>
<i>Qelanê heft qîza ye heft bûka ye</i>	<i>Yedi kızla, yedi gelinin başlık parasıdır</i>
<i>Heydeyne erdê baca rê ye</i>	<i>Mademki yol vergisi</i>
<i>Were bazinzîva milê min bibe</i>	<i>Gel kolumdaki gümüş kabzalı silahı al</i>
<i>Qelanê dayika xwe Şemê ye</i>	<i>Annen Şemê'nin başlık parası olsun</i>
<i>Mamê dibe Emê bab û bira bi min Emê</i>	<i>Mamê diyor ki Emê babam ve kardeşim</i>

*Bavê min bûyino goreşa degerînin*

*Kervan hayvanların,  
çevirin, yüklerini de  
indirir*

*Bara biqûlibin, bikin kozik, xwe bidine berê*

*Yüklerinizi devirip  
önünüze mevzi yapın*

*Hûnê mîratê kurm û kurmanca dağirin*

*miras olarak Kürtlerin  
kanını dolduracaksınız*

*Serê birek xortê Etmankan*

*Bir grup Etmankî gencin  
kafasını*

*Sernijdevan Derweşê Por*

*Derweşê Por korsanlarını*

*Hey lo hey lo hey l xwere o hey lo*

*Hey lo.....*

*Hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo*

*Hey lo.....*

*Mamê dibê:Filîto lawo*

*Mamê der ki: Filît oğlum*

*Banê Qîre bi simaq e*

*Kıra Dağı'nın zirvesi  
sumak ağaçlıdır*

*Ezê bikim teyr û tolê çewrê*

*Ben çevrenin leş  
kargalarını çağırınca*

*Li ser cinazê kurê bava*

*Çocukların babalarının  
cenazeleriniz üzerine*

*Ji xwere îro bikin waq e waq e*

*Bugün waq waq diye  
üşüşecekler*

*Şemê digo:Filîto lawo*

*Şemê diyordu: Oğlum  
Filît*

*Ji Delana Paşo heya mîrata Tapiyê*

*Paşa Delana'dan yıkılası  
Tapi'ye kadar*

*Birêne çend neqeb e*

*Bak kaç tepedir?*

<i>Tivonga li ser destê Mamê Emê bavê Meyro</i>	<i>Meyro'nun babası Mamê Emê'nin elindeki silah</i>
<i>Bi kewkeb e lawo bazinzer e</i>	<i>Oğlum sürmelidir, sarı bileziklidir</i>
<i>Carê min nedigo xwe nede ser kozika</i>	<i>Ben sana dememiş miydim mevzisinin üstüne yürüme</i>
<i>Mamê Emê bavê Meyro</i>	<i>Oğlum Meyro'nun babası Mamê Ali'nin</i>
<i>Lawo qetil û xwîn tev xezeb e<sup>23</sup></i>	<i>Oğlum öldürmek ve kan dökmek kindendir</i>

### 3.2. Karapetê Xaço'nun Kılamına Göre

Karapetê Xaço'nun bu kılamı nasıl öğrendiği ile ilgili bir bilgiye ulaşılammıştır. Aşağıda Karapetê Xaço'nun yorumuyla Filîtê Quto-Elî Etmankî kavgası ile ilgili olan kılamdan bir bölüm Kürtçe ve Türkçesiyle verilmiştir.

<b>Kürtçe</b>	<b>Türkçe</b>
<i>Hey lo hey lo hey lo</i>	<i>Hey lo.....</i>
<i>Hey lo hey lo hey lo</i>	<i>Hey lo.....</i>
<i>Şemê rebenê</i>	<i>Zavallı Şemê</i>
<i>digo: Filîto lawo</i>	<i>Şemê diyordu: Oğlum Filît</i>
<i>Li maltîka malê xwe yo</i>	<i>Kendi mülkünü</i>
<i>Daniyê Kaniya Badereşê</i>	<i>Badereşê Çeşmesi'nde subaşına indirmiş</i>

<sup>23</sup> Salihê, Kevirbirî, *Karapetê Xaço*, Do Yayınları, İstanbul, 2009, s. 65-68

Lawo ser avêyo, Şemê rebenê

Zavallı Şemê

Dibê:Fîlîtê Quto gelo digere

Diyor ki: Fîlîtê Quto yine fenalık peşinde dolaşıyor

Dîsa li xirabiyê Şemê rebenê

Zavallı Şemê

Şemê digo:Fîlîto lawo

Şeme diyordu

Dilê minê wê dil dibêyo

İçimden bir ses böyle söylüyor

Ne min go lawo: Neçe pêşiya van terş û talanan

Oğlum sana dedim o hayvanların önünü kesme

De terş û taleşî gune ne

Öldürmek ve yaralamak günahtır

Çavê jin û zarokê wana

Onların eş ve çocuklarının gözü yollarda kalmıştır

Li rê ne lo, Şemê rebene

zavallı Şemê

Hey lo hey lo hey lo

Hey lo.....

Şemê digo:Fîlîto min go:

Şemê diyordu: Fîlît ben sana söylemiştim

Lawo karwan hatî ji Bilêdere

"Oğlum" kervan Bilêder'den geldi

Mamê Êlîyê Etmankî

Mamê Ali Etmankî

Bi sê denge fikir gazî

Üç defa yüksek sesle seslendi

Li xulam û xizmetkara digo:

Uşak ve hizmetkârlara dedi ki:

Bavê kî no, hûnê bara bi qElî bin

Siz kimin babasınız? Yüklerinizi devirin

Bikevine berê min ê rojekê

Bir gün ulaştığım yere yolunuz düşün

Dua fikir serê min û Fîlîtê Quto kurê Şemê

Şemê'nin oğlu Fîlîtê Quto'ya ben bir gün dua etmiştim, yine Qîre taraflarında karşılaşayım

Li barava Qîre dîsa li vê derê Şemê rebenê

Zavallı Şemê

<i>Şemê digo: Filîto lawo</i>	<i>Şemê diyordu: Oğlum Filît</i>
<i>Min go ji Pozê Qîre</i>	<i>Kıra' Dağı burnundan</i>
<i>Heta Delana Paşo çend neqeb e</i>	<i>Paşo'nun Delanı'na kadar kaç geçit var</i>
<i>Dibê mertela bavê Hesen lawo gelo</i>	<i>Söylüyor Hasan'ın babasının kalkanı</i>
<i>Sorî gulkî bi kokeve</i>	<i>Kökü gül kırmızıdır</i>
<i>Heçî şerê bavê Hesen tê de ye daîm</i>	<i>Hasan'ın babasının içinde bulunduğu her kavga</i>
<i>Qetil xwîn e, bi xezeb e, lê Şemê rebenê</i>	<i>Hep öldürmek, kan dökmek, acımasızlıktır zavallı Şemê</i>
<i>Filîte Quto bi sê denga dikir gazî</i>	<i>Filîte Quto üç defa</i>
<i>Li Mamê Êlî Etmankî</i>	<i>Mamê Ali Etmankî'ye seslendi</i>
<i>Digo:lawo hêstira pêşî</i>	<i>Oğlum öndeki katır</i>
<i>Hêstira paşî deyn wê baca rêyo Şemê rebenê</i>	<i>Sondaki katır yol geçme vergisidir Zavallı Şemê</i>
<i>Xulam û xizmetkara digot:</i>	<i>Uşak ve hizmetkârlar söylüyordu:</i>
<i>Gelo gelî xulaman</i>	<i>Ey uşaklar</i>
<i>Hûnê hêstira pêşî hêstira paşîn</i>	<i>Öndeki ve sondaki katırların kanını</i>
<i>Bidine Filîte Quto</i>	<i>Filîte Quto'ya verin</i>
<i>Bila bibe qelenê diya xwe ye wî Şemikê yo</i>	<i>Annesinin "Şemikê" başlık parası olsun</i>
<i>Lê Şemê rebenê</i>	<i>Zavallı Şemê</i>
<i>Şemê digo:Filîte lawo</i>	<i>Şemê diyordu: Oğlum Filît</i>

<i>Roja me derketî wî ji alê Torê</i>	<i>Güneşimiz Tor bölgesinden çıkmakta</i>
<i>Şevq û şemala xwe da pozê Seydim Qasim</i>	<i>Bütün ihtişamıyla boyu Seydim Qasim burnunu aydınlatıyor</i>
<i>Tapiya bir û mertela bavê Hesên gürkê donê gürkê</i>	<i>Hasan'ın babası Tapi'dan donêye kadar kalkan yapıp</i>
<i>Ji xêra mala Xwedê ra gavê bavê Hesênî</i>	<i>Dilerim Allahtan Hasan'ın babası</i>
<i>Talek û pêşîr tenî</i>	<i>Dara düşen de</i>
<i>Bira tê biketa çend peyayê mala Hesên Korê</i>	<i>İmdatına geleydi Kör Hasan</i>
<i>Şemê rebenê.</i>	<i>Zavallı Şemê</i>
<i>Şemê di go: Filîto lawo</i>	<i>Şemê diyordu: Filîto oğlum</i>
<i>Karwan tamam dibê wê karwanî ne</i>	<i>Kervandakiler gelenlerin tamamının kervancı olduğunu söylüyor</i>
<i>Bira ji Mamê Elî Etmankî</i>	<i>Ali Etmankî'den başka</i>
<i>Pêştîr karwan û bazirgana</i>	<i>Kervan ve tüccar</i>
<i>Li welat û şaristana negerîne</i>	<i>Hiçbir ülke ve şehirde dolaşmasın</i>
<i>Iro derbekê dayê bejn û bala Filîte Quto</i>	<i>Bugün Filitê Quto'ya bir darbe vuruldu</i>
<i>Li bavê Hesênî Tal e û koka mêra ji</i>	<i>Hasan'ın babasının talihini ve kökünü kuruttular, ocağını söndürdü</i>
<i>Mala wana ditepînê, lê Şemê rebene<sup>24</sup></i>	<i>Zavallı Şemê</i>

---

<sup>24</sup>Salihê, Kevirbirî, *Karapetê Xaço*, Do Yayınları, İstanbul, 2009, s. 72-74



### 3.3. İki Kılâmın Karşılaştırılması

İki dengbêj de birbirine yakın yerlerde yaşamalarına rağmen kavga olayını seslendirmelerinde bazı farklılıklar görülmektedir. Buna dengbêjlerin olayı yorumlayışı da eklendiğinde destanlaşmış olan bu şarkı, daha farklı bir havaya bürünmektedir. Bu da gösteriyor ki Kürtlerde yazılı kaynaklardan ziyade güçlü bir sözlü kültürün olduğu görülmektedir.

İki kılâmda da geçen yer isimleri: “Qîre (Kıra Dağı), Tapiyê (Batman/Beşiri’de bir köy), Delana Paşo” ; kişiler: “Filîtê Quto, Mamê Elî Etmankî, Şemê” ve olayın gerçekleşme şeklinin benzer oldukları fark edilmektedir. Bu da bu kavganın Batman/Beşiri ilçesi civarında gerçekleştiğini kanıtlamaktadır. Ayrıca kılâmlarda benzer nakaratların olması(hey lo hey lo...) söyleyişe güçlü bir ritim katmaktadır. Kılâmlara bakıldığında 20. yüzyılın başlarında geçimin tarım ve hayvancılıkla sağlandığı, göçebe yaşamın hâkim olduğu, ticaretin kervanlarla sağlandığı, aşiretler arasında hâkimiyet mücadelesinin olduğu anlaşılmaktadır. Dengbêjlerin yaşanan olayları yorumlayışları ve bunu sese dönüştürmeleri yeri geldiğinde de saatlerce seslendirme yetenekleri ortak özellikleridir.

Kılâmlara bakıldığında benzerlikler yanında birtakım farklılıklar da vardır. Salihê Qubînî’nin kılâmında “Derveşê Por” geçerken, Karapetê Xaço’nun kılâmında ise “Seydim Qasim” diye biri geçmektedir. Doğaçlamaya bağlı olarak da söyleyiş farklılıkları vardır. Bölgede göçebe bir yaşamın sürüldüğü, yaşayış ve geçim kaynaklarının tarım ve ticaret olduğu, aşiretler arasında bir güç dengesi ve hâkimiyet mücadelesinin yaşandığı anlaşılmaktadır. Elî Etmankî’nin ölümü bile göze alıp silahını yol geçme borcu olarak vermemesi, bunun namus sayılması Kürtlerde silahın önemini yansıtmaktadır.

## Sonuç

Bütün değerlendirmeler şunu gösteriyor ki Kürtlerde dengbêjlik ve kavga geleneğinin tarihi çok eskilere dayanır. Belli bir eğitimden geçmeyen, bu işin okulunu görmeyen tamamıyla yeteneğe ve kabiliyete dayanan bu güçlü sesler yıllara meydan okurcasına Kürt geleneklerine ışık olmuştur. Yazılı geleneğin sözlü geleneğe göre çok az olduğu Kürtlerde, bu ses sanatçıları kültür taşıyıcılığını yaparak tarihi belgelere de kaynaklık etmiştir. Kimi zaman köy odalarında, kimi zaman da Mirlerinin peşinden giderek birçok olaya tanıklık ederek yaşadıkları toprakların gözü ve kulağı olmuşlardır. Özellikle aşiretler arasındaki anlaşmazlıkları, kavgaları, ölümleri vb. hep onların eserleriyle tanınmaktadır. Kürtlerdeki bu dengbêjlik geleneğinin birçok toplumla paralellik gösterdiği görülmektedir. Bu da şunu bize gösteriyor ki müzik; bütün toplumlarda bireylerin aşklarını, ayrılıklarını, kavgalarını, ümitlerini, çaresizliklerini, haksızlıklara karşı duruşunu, yoksulluğunu vb. çağlar boyunca hep dile getirmiş, dile getirmeye de devam etmektedir.

Reşkotan-Etmanki kavgası Kürt aşiretleri arasında geçmişten günümüze yaşanan irili ufaklı yüzlerce kavgadan biridir. Bu kavga sonucunda çok kişi öldü. Kürtlerde güçlü bir sözlü geleneğin taşıyıcılığını yapan dengbêjler de, bu kavgaları kılamlarına aktardılar. Günümüzün insanları da bu kılamları dinleyerek geçmişi daha iyi anlama imkânına kavuşuyorlar.

## Kaynakça

### Yazılı Kaynaklar

Aras, Ahmet, *Efsanevi Kürt Şairi Evdalê Zeynikê*, (Çev.) F. Işık, Evrensel Yayınları, İstanbul, 2004.

Bozkurt, İbrahim, *Tarih Boyunca Aşiretçilik ve Şanlıurfa Aşiretleri*, İmaj Yayıncılık, Şanlıurfa, 2003.

Cindî, Heciye ve Evdal Eminê, *Folkloru Kurdî*, Avesta Yayınları, İstanbul,2008.

Çiçek, Barış ve Bozkaya, Berivan, *Dengbêjler ve Dengbêjliğin Tarihi Önemi*, [mamoste111.blogspot.com.tr/2012/01/dengbêjler-ve-dengbêjligin-tarihi.html](http://mamoste111.blogspot.com.tr/2012/01/dengbêjler-ve-dengbêjligin-tarihi.html) , 2012.

Çiçek, Barış ve Bozkaya, Berivan, hsan Colemergi, *Dengbêj İsmail ile Röportajı*,2011.

Çiftçi, Tekin, *DiÇarçoveya Çanda Deokî de Di Nav Cioaka Kurdan de Dengbêj û Saziya Dengbêjiyê*, *International Journal Of Kurdish Studies*, sayı: 1/116, 2015.

Deveci Handan, Karadağ Ruhan, Yılmaz Fatih, *İlköğretim Öğrencilerinin Şiddet*

Algıları, e-sosder.org, cilt.7, sayı. 24, 2008

Jwaideh, Waide, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi*, İletişim yayınları, İstanbul, 1999.

Kevirbirî, Salihe, *Fîlîte Quto 20 Kilam 20 Qewmîn*, Nefel Yayıncılık, Stockholm, 2002.

Kevirbirî, Salihe, *Karapetê Xaço*, Do Yayınları, İstanbul, 2009.

Kocadağ, Burhan, *Doğuda Aşiretler, Kürtler, Aleviler*, Can Yayınları, İstanbul, 2004.

Pılandı, Hülya, *İslamiyet Öncesi Türk Halk Edebiyatı*, Anadolu üniversitesi, Açık ders, Ünite 3, <http://w2.anadolu.edu.tr/aos/kitap/IOLTP/2274/unite03.pdf>, Erişim Tarihi: 15.09.2015.

Semski aşireti, [http:// www.semskiaşireti.com](http://www.semskiaşireti.com), Erişim Tarihi: 6 Haziran 2015.

Uluç, A.Vahap, Kürtler 'de Sosyal Ve Siyasal Örgütlenme: Aşiret, Mukaddime, sayı:2, 2010.

Uzun, Mehmet, *Dengbêjlerim*, 2.Baskı, Gendaş Yayınları, İstanbul, 2011.

TDK, Büyük Türkçe Sözlük, kavga: tdk.gov.tr, erişim tarihi: 5 Eylül 2015.

[www.wikipedia.org](http://www.wikipedia.org), Erişim Tarihi: 6 Haziran 2015

### **Sözlü Kaynaklar**

Salihê Qûbinî ile Görüşme, Batman, 30 Mart 2015.